GORAN HUTINEC

DR. SC. GORAN HUTINEC DOCENT JE NA ODSJEKU ZA POVIJEST FILOZOFSKOG FAKULTETA U ZAGREBU

U hrvatskoj se javnosti žrtve najčešće reducira na brojke

Početkom siječnja ove godine dr. sc. Goran Hutinec u medijima je obznanio otkriće do sada nepoznate zračne snimke ustaškog logora Jasenovac, što je izazvalo veliko zanimanje javnosti i povjesničara.

▼ Možete li pobliže objasniti o čemu se radi?

- Savezničke zračne snimke okupirane Europe još od sedamdesetih godina 20. stoljeća korištene su u historiografiji kao izvori za istraživanje nacističkih koncentracijskih logora. Hrvatska je ostala na marginama takvih istraživanja, pa sam se nemalo začudio uvidjevši da ti izvori uopće nisu korišteni u istraživanju ustaških logora. Istraživanje savezničkih izviđačkih letova u 1944. i 1945. godini rezultiralo je spoznajom o najmanje 15 letova na kojima su američki i britanski avijatičari snimali prostor Jasenovca i okolice. Snimke nekih letova nisu sačuvane u matičnom arhivu u Edinburghu, nego će biti potrebno nastaviti pretraživati i druge, pogotovo američke vojne arhive. No dosad smo uspjeli naći fotodokumentaciju s tri leta, iz srpnja i listopada 1944. te siječnja 1945. Na tim se snimkama vrlo detaljno vidi ne samo raspored objekata u glavnom logoru (Jasenovac III - ciglana) nego i položaji masovnih grobnica na južnoj obali Save, na Gradini, koja je od 1942. bila glavni centar za masovno ubijanje ustaških zatočenika. To je najvažniji rezultat tog istraživanja, jer se dosad često tvrdilo da su svi posmrtni ostatci na tom prostoru nađeni nakon rata poslijeratne, komunističke žrtve. Fotografije iz 1944. i 1945. na kojima se jasno razabiru mnogobrojne, površinom vrlo velike grobnice demantiraju netočne tvrdnje da ustaše u jasenovačkom logoru uopće nisu provodili masovne likvidacije i da je taj logor bio isključivo radni.

POGUBNI AMATERIZAM

▼ Kakvo je Vaše mišljenje o knjizi "Jasenovac" Ive Goldsteina, ali i o knjizi "Radni logor Jasenovac" Igora Vukića te knjizi "Mit o Jasenovcu" Romana Ljeljaka?

- Budući da sam bio jedan od recenzenata knjige Ive Goldsteina, jasno je da o njoj imam vrlo povoljno mišljenje. Ona čini cjelovito i dosad najbolje historiografsko djelo o jasenovačkom logorskom sustavu. Neprimjereno je u istom odlomku s Goldsteinovom knjigom spominjati djela Igora Vukića, koji sustavno i svjesno prešućuje niz dokumenata i svjedočenja o masovnom ubijanju jer demantiraju njegove tvrdnje o Jasenovcu kao isključivo radnom logoru. Zbog te selektivnosti knjiga "Radni logor Jasenovac" nije znanstveno djelo, iako se Vukić trudi ostaviti takav dojam. Roman Leljak još je gori primjer amaterizma. On nije napisao knjigu, nego samo kratki uvod, na koji se nastavljaju mnogobrojne fotokopije izvornih dokumenata, koje su često vrlo loše kvalitete, odabrane selektivno, a nerijetko opremljene opisima koji su u očitom neskladu sa samim sadržajem dokumenata.
Moram priznati da se čudim svima koji su tu knjigu javno hvalili ili promovirali, jer je očito nisu ni prolistali. Toliko je loša da bi i laik bez ikakvih spoznaja o povijesti jasenovačkog logorskog sustava sasvim lako trebao uočiti sve njezine manjkavosti. No ne treba smetnuti s uma ni činjenicu da sličnog amaterizma o pitanju jasenovačkih zločina ima i izvan Hrvatske. Tu valja istaknuti Gideona Greifa, koji je u posljednje vrijeme stekao velik publicitet u Srbiji, a u nizu intervjua širenjem neutemeljnih tvrdnji o više od 700.000 žrtava Jasenovca pokazao potpuno neznanje o toj problematici.

ZARKO BASIĆ/PIXSELL

▼ Dojam je da o Jasenovcu svi pišu i svi sve znaju, no kako razlučiti istinu od laži, činjenice od hipoteza, ideologiju od znanosti, povijesti...?

- Razlučivanje istine od laži u osnovi je vrlo jednostavno, pod uvjetom da se u analizu uloži dovoljno vremena i truda. Pretpostavljam da je to ključan problem - nespremnost modernog čovjeka na udubljivanje u bilo koji problem, odnosno traženje brzih, instant-rješenja, što je još nekako funkcioniralo u vremenima kada se institucionalno znanje i profesionalne znanstvenike cijenilo i uvažavalo kao čuvare "Istine". Danas živimo u svijetu u kojem je sumnja temeljno načelo. To je, naravno, sasvim poželjno svojstvo, no u kombinaciji s površnim ili čak i zlonamjernim pristupom prošlosti ponekad rezultira čak i negiranjem zločina. Problem još više otežavaju moderne tehnologije, koje nude platformu za jednako brzo i učinkovito širenje kako utemeljenih tako i posve neutemeljnih tvrdnji. Jedino rješenje za to je razvijanje vještina kritičkog mišljenja na individualnoj razini.

▼ Imamo s jedne strane komemoraciju u Jasenovcu, a s druge strane komemoraciju u Bleiburgu. Postoje kontroverze i oko jedne i oko druge, kako to objasniti?

- Komemoracije žrtvama masovnih zločina vrlo često prate kontroverze svagdje u svijetu, a ne samo u Hrvatskoj. Ključan je problem politička instrumentalizacija takvih komemoracija, koje su od početnih godina, kada su u njima sudjelovale uglavnom osobe bliske žrtvama ili oni koju su osobno preživjeli nasilje, s prolaskom vremena i na Istoku i na Zapadu sve više pretvarane u sredstvo za afirmaciju trenutno aktualnih političkih ideja. Upravo je u Njemačkoj započeta živahna javna rasprava o potrebi "povratka žrtvama" u komemoriranju žrtvama nacističkog režima, jer se kao znatan problem percipira činjenica da su u takvim prigodama političari preuzeli glavnu ulogu. To je dijelom i rezultat činjenice da malobrojni preživjeli svjedoci tih događaja dolaze do kraja svog biološkog vijeka.
U hrvatskom se slučaju, slično kao i u ostatku Europe u kojem je postojala komunistička vlast, kao poseban problem nameće i uporno bavljenje kompetitivnom martirologijom - pokušajima da se uspoređuje i u vrijednosnom smislu važe težina žrtava ustaškog i komunističkog režima. Mislim da je to pogrešan pristup, jer je žrtve u etičkom smislu nemoguće uspoređivati. Mnogo bi bolji pristup bilo uspoređivanje počinitelja, jer se njih, za razliku od žrtava, smije i može podvrgnuti vrijednosnom sudu, kao što to uostalom svakodnevno čine sudovi u svim demokratskim državama. Zločine ustaškog režima nad Romima i Židovima sve do kraja rata te nad Srbima do sredine 1942. i njemačkih zahtjeva ustaškom režimu da takvu praksu prekine s punim se pravom može označiti genocidom. U isto su vrijeme ustaše počinili i niz zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina nad svojim stvarnim ili percipiranim političkim protivnicima. Komunistički zločini nad njihovim političkim protivnicima tijekom rata i poraća, a osobito masovna ubijanja zarobljenika, ispunjavaju sve preduvjete da ih se označi kao ratni zločin i zločin protiv čovječnosti. Što se tiče Bleiburga, zaseban je problem neumorno pokušavanje rehabilitacije ustaškog režima pod krinkom odavanja počasti žrtvama komunizma. Iz godine u godinu se na Bleiburgu, unatoč upozorenjima i s hrvatske i s austrijske strane, ponavljaju incidenti poput prošlogodišnjih slučajeva korištenja neprimjerenih simbola i pozdrava. Ne ide nam u prilog ni činjenica da je austrijsko pravosuđe na takve pojave reagiralo mnogo odlučnije od hrvatskog u sličnim situacijama. Jedino rješenje problema vidim u nedvosmislenom odvajanju komemoracije žrtvama od mjesta koje u simboličnom smislu utjelovljuje kraj četverogodišnje ustaške vladavine. Mislim da bi u današnjem trenutku bilo primjerenije takvu komemoraciju organizirati na lokacijama masovnih smaknuća zarobljenika umjesto u Bleiburgu. Većina kolona koje su se u svibnju povlačile prema austrijskoj granici ionako nije nikada stigla do nje, nego je zarobljena na jugoslavenskom teritoriju.

▼ Koliko se i zašto na Jasenovac i na Bleiburg više gleda kroz ideološke opcije, a manje kroz povijesnu, stručnu i znanstvenu analizu?

- Dijelom je riječ o intelektualnoj lijenosti, a dobrim dijelom i posljedici identifikacije s ideologijom, ili s onim što se često iz današnje perspektive pogrešno percipira kao ideologija počinitelja zločina. Mnogi misle da je rasprava o ustaškim zločinima zbog činjenice da su oni bili Hrvati na neki način ponižavanje Hrvata i Hrvatske.
Drugi pak raspravu o komunističkim zločinima tretiraju kao izdaju načela socijalne jednakosti i drugih ideja koje je afirmirao komunistički pokret. Često imam dojam da se mnogi zagriženi sudionici takvih rasprava pretjerano identificiraju s ljudima i ideologijama davno prošlih vremena. Možda će sve veća umreženost modernog svijeta, i činjenica da o zbivanjima na našem prostoru u Drugom svjetskom ratu istražuje i piše sve više stranih povjesničara, neopterećenih našim ideološkim prijeporima, potaknuti i hrvatsko društvo da se prošlošću bavi s manje ideologije a s više obzira prema žrtvama.

EMOCIONALNI NABOJ

▼ Dojam je da se u oba slučaja zlouporabljuju žrtve, da su Drugi svjetski rat i komunističko poraće prošlost koja opterećuje i sadašnjost i budućnost. Kako to komentirate?

- Prošlost će biti kamen spoticanja onoliko koliko sami danas odaberemo da je takvom učinimo. Svi mi danas možemo u bilo kojem trenutku svjesno odlučiti prevladati traume iz prošlosti. Iskustvo drugih zemalja pokazuje da to nije lagan put, ali i da je uspješan isključivo ako je temeljen ne samo na preispitivanju struktura nego i odnosa prema pojedincu, i kao žrtvi i kao počinitelju. U hrvatskoj se javnosti danas vrlo rijetko mogu uočiti takvi primjeri, a žrtve se najčešće reducira na brojke. Čak se i izrazi poput "Jasenovac" ili "Bleiburg" najčešće koriste kao zbirni pojmovi, iako sami po sebi uopće ne objašnjavaju u cijelosti ono što se dogodilo u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu i u poraću. Iako je Jasenovac po broju žrtava bio najveće mjesto stradanja žrtava ustaškog režima, to nije ni izbliza cijela priča o ustaškom teroru i genocidu.
Ne samo što je provođen i na drugim mjestima, ponekad i izvan NDH u suradnji s nacistima, nego je počeo i prije osnutka jasenovačkih logora. Slično tome, ni Bleiburg nije početak komunističkih progona neistomišljenika, a povrh toga po broju ubijenih nije ni izbliza usporediv s Teznom, Hudom jamom ili Kočevskim rogom. Prvi korak u etičnijem pristupu tim problemima mogla bi biti spoznaja da jedna riječ, bez obzira na emocionalni naboj koji nosi, ili učestalost svoje primjene u javnosti, ne može sama po sebi objasniti razmjere i težinu tragedije koja se tom riječju označava. Suočavanje s prošlošću, i s Jasenovcem i s Bleiburgom, zahtijeva ne samo emotivni angažman, kojeg danas u Hrvatskoj nimalo ne manjka, nego još više i racionalni napor. Na tom smo polju, nažalost, još uvijek deficitarni. **(D.J.)** ■

BLANKA MATKOVIĆ

DR. SC. BLANKA MATKOVIĆ PREDSJEDNICA JE HRVATSKE DRUŽBE POVJESNIČARA "DR. RUDOLF HORVAT"

Lažnu verziju povijesti kreirao je bivši totalitarni režim

U travnju i svibnju dvije su komemoracije vezane uz žrtve Drugog svjetskog rata - ona u Jasenovcu i ona u Bleiburgu. S tim događajima u vezi razgovarali smo s dr. sc. Blankom Matković, predsjednicom Hrvatske družbe povjesničara "Dr. Rudolf Horvat".

▼ Postoje kontroverze i oko jedne i oko druge komemoracije, kako to objasniti?

- Otac domovine, dr. Ante Starčević, istaknuo je da "u povijesti, bez dvojbe, nema sanjarija, nego ima ljudi koji narodima podmeću sanjarije za povijest" te da je "to najpogibeljniji nauk", a "narod koji ga se drži, mora zaglaviti". Time je upozorio na značenje povjesnice u životu nekog naroda, ali i na opasnosti koje prijete onima koji umjesto povijesnoj istini bivaju izloženi lažima i manipulacijama. Situacija je to u kojoj se hrvatski narod nalazi već desetljećima, u kojima su se partijske dogme nametnule kao jedina "ispravna povijest", i onemogućila bilo kakva objektivna znanstvena istraživanja.
Povijesna istina je uvijek samo jedna jedina, no veoma često potrebna su desetljeća ili stoljeća da se otkrije što ona doista jest. U tome i jest smisao revizije i povijesnog revizionizma, koji se redovito predbacuje Hrvatima iako je zapravoriječ o samoj srži znanosti, odnosno konstantnom traganju za novim znanjem kojim će se dopuniti postojeće spoznaje ili ih čak potpuno promijeniti. U protekle 74 godine hrvatski narod bio je lišen prava na istinu i na reviziju serviranih mu "istina", a borba za istinsku slobodu istraživanja i reviziju, kojima bi se raskrinkale partijske dogme i ustanovilo što je cjelovitija istina, još je u povojima. Svi oni koji staju na stranu demokratskih sloboda i znanstvene objektivnosti bivaju izloženi prijetnjama, vrijeđanjima i pritiscima, općenito s ciljem da ih se zauvijek ušutka i onemogući povijesno istraživanje ničim uvjetovano te oslobođeno od političkih i partijskih manipulacija. Navodne kontroverze o kojima pitate proizvod su takvog društva u kojemu partijski dekreti imaju veću težinu od bilo kojeg znanstvenog dokaza.

BORBA ZA ISTINU

▼ Stoji li teza da se na Jasenovac i na Bleiburg i dalje više gleda kroz ideološke opcije, a manje kroz povijesnu, stručnu i znanstvenu analizu?

- Složila bih se s takvom tezom, i to zbog razloga koje sam spomenula u prethodnom odgovoru. Naša udruga već više od četiri godine pokušava senzibilizirati hrvatsku javnost za istinu o poslijeratnom logoru Jasenovac. O njemu smo pisali u izvornom znanstvenom radu koji smo objavili u jednom od izdanja HAZU-a krajem 2013. Taj rad nije revala-kazala, nego se temelji na mnoštvu arhivskih dokumenata jugoslavenskih vlasti koji bez ikakve dvojbe potvrđuju postojanje logora, a zatim i Zavoda za prisilni rad u Jasenovcu nakon Drugog svjetskog rata. No unatoč tome na web-stranici JUSP Jasenovac i dalje se navodi da ondje nije bilo logora, a isti stav zauzimaju i razni zlouporabitelji javnog prostora. Partijska dogma, odnosno laž kojom je zanijekano stradanje hrvatskih vojnika i civila u logoru Jasenovac, snažnija je od bilo kojega dokumenta, pa čak i onog koji potpisuje Udba. Nije li to jednostavno ironično?
No nije riječ samo o Jasenovcu i Bleiburgu nego i o znanstvenim istraživanjima suvremene hrvatske povijesti. Naša je udruga u posljednje vrijeme zaprimila veći broj e-mailova i poruka mržnje, u kojima nas se naziva fašistima zbog naziva naše udruge, odnosno povjesničara, dr. Rudolfa Horvata, koji je umro 1947., a dvije godine prije toga su mu pred komunističkim Sudom za zaštitu nacionalne časti oduzeta građanska i politička prava te je ostao bez profesorske mirovine. Horvat je uz Stjepana Radića bio suosnivač Hrvatske seljačke stranke, a njegovo najpoznatije djelo je "Hrvatska na mučilištu" iz 1942., u kojoj on progovara o velikosrpskoj represiji nad Hrvatima između 1918. i 1941. Odabir njegova imena za naziv naše udruge bio je dovoljan da budemo obilježeni kao fašisti. Ne čudimo se takvom pristupu jer Zora Bušljeta, čiji dosje objavljujemo u knjizi koju upravo promoviramo diljem Hrvatske, postala je "narodni neprijatelj", između ostalog, i zato što je još 1922. bila članica organizacije "Hrvatska žena". Brojni Ličani, čije smo dosje također objavili u novoj knjizi, ispitivani su i zatvarani jer su pred komunističkim vlastima 1945. priznali da su kao Hrvati s oduševljenjem dočekali proglašenje nove hrvatske države. Predsjednik jednog povijesnog društva u Slavoniji proglasio je članove naše udruge fašistima zbog naše nove knjige, iako knjigu u rukama čak nije ni imao. Tako se to radi, izvan svake pameti i logike, ali "u ime naroda". Ja sam o svojim istraživanjima govorila na znanstvenim konferencijama u Velikoj Britaniji i Portugalu, držala predavanja na britanskim i kanadskim sveučilištima te sudjelovala u javnim raspravama s drugim međunarodnim stručnjacima. Govorila sam o komunističkoj represiji nad Hrvatima te ratnom i poslijeratnom logoru Jasenovac. Nitko me nikada nigdje na svijetu nije proglasio fašistom ili negatorom Holokausta (kojim se čak i ne bavim), osim u mojoj domovini, gdje o meni redovito progovaraju oni koji mog rad uopće ne poznaju. Doktorand sam na jednom od 50-ak sveučilišta na svijetu na kojemu slobodno mogu argumentirati svoje stavove, no takvu slobodu nemam u Hrvatskoj. Mislim da ta zastrašujuća činjenica dovoljno govori o tome koliko je naša znanost kontaminirana ideologijom i političkom podobnošću.

GOJKO MITIĆ

ZARADA NA ŽRTVAMA

▼ Koliko se u oba slučaja zlouporabljuju žrtve? Je li, u kontekstu i Jasenovca, i Bleiburga, i Drugog svjetskog rata i poraća, uopće moguća pomirba s prošlosti ili će ta i takva prošlost i dalje (i dokad?) biti kamen spoticanja za budućnost?

- Moje je mišljenje da na hrvatskoj javnoj sceni postoje etnobiznismeni, koji dobivaju političke bodove i/ili novac upravo na tuđim posmrtnim ostatcima. Osjetili smo to i na vlastitoj koži, jer ljudima je teško provjerovati da je rad članova naše udruge volonterski i pojedini nam pišu da živimo od prevrtanja tuđih kostiju. Istina je to da, uz manju pomoć Ministarstva hrvatskih branitelja i pojedinih jedinica lokalne uprave i samouprave, samostalno financiramo svoje troškove iz vlastitog džepa.
U Hrvatskoj se često progovara o tzv. suočavanju s prošlošću, no čini se da je to suočavanje isključivo usmjereno na nekakvo "priznavanje" hrvatskih "krimena", a oni koji se za njega navodno zauzimaju proglašavaju fašistima sve one koji se drznu preispitivati lažnu verziju povijesti koju je kreirao bivši totalitarni režim. Prije osam godina, odnosno 2011., Europski sud za ljudska prava donio je presudu u slučaju Girard protiv Francuske, kojom je potvrđeno jedno do tada zanemareno ljudsko pravo - pravo na ukop članova obitelji. Sud je zaključio da je vraćanje tijela ili posmrtnih ostataka obitelji i dostojanstven pokop jedno od ljudskih prava zagarantiranih člankom 8. Europske konvencije o ljudskim pravima, koju je ratificirala i Republika Hrvatska. Pravo na grob temeljno je ljudsko pravo u civiliziranim društvima, ali pravo koje se u Hrvatskoj uporno negira ili minorizira. Na tisuće hrvatskih žrtava to pravo nikada neće imati. Jedino što za njih možemo učiniti jest utvrditi i usuditi se izreći istinu o njihovu stradanju, a oni koji su ih ubijali ili njihovi potomci koji od povlastica bivšeg režima dobro žive trebaju biti suočeni s tom istinom. Bez takvog iskoraka Hrvatska će ostati zacementirana u 1945. godini, dok ostatak civiliziranog svijeta bude napredovao i živio u 21. stoljeću. Nazadovanje Hrvatske zasigurno i jest u interesu onih koji se protive objektivnim znanstvenim istraživanjima.

NOVI DOKUMENTI

▼ Za kraj, sažeto o novoj knjizi Vas i kolege Ranka Topića, koju, vidimo, promovirate u Hrvatskoj?

- Krajem ožujka Hrvatska družba povjesničara "Dr. Rudolf Horvat" objavila je novo izdanje, na oko tisuću stranica, pod naslovom "Zločini Jugoslavenske armije i komunistička represija u Lici i gradu Gospiću 1945. godine: Dokumenti, svjedočanstva i grobišta (1944.-1998.)", koje trenutno predstavljamo na 21 promociji diljem Hrvatske. Suprirediva Ranko Topić je dugogodišnji član naše udruge. Bio je pripadnik 9. bojne HOS-a "Rafael Vitez Boban" te je zbog teškog ranjavanja na južnom bojištu ostao invalid.
Riječ je o knjizi s ukupno 301 arhivskim dokumentom, prikupljenom između 2008. i 2011. u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Državnom arhivu u Karlovcu i Državnom arhivu u Gospiću. Osim od uvodnog dijela, u kojemu smo objavili podatke o kretanju postrojbi Jugoslavenske armije tijekom Ličko-primorske operacije, u ožujku i travnju 1945., zatim pregleda zapovjednog kadra te rekonstrukcije prisutnosti pojedinih postrojbi na lokacijama masovnih zločina, knjiga se sastoji od još četiri dijela. U prvom dijelu objavili smo 96 izvješća i zapisnika Ozne, narodnooslobodilačkih odbora, Komunističke partije i vojnih sudova. U drugom dijelu zbirke nalaze se 32 dosjea Suda za zaštitu nacionalne časti za Liku s optužnicama i presudama. Treći dio sadržava zapisnike nekadašnje saborske Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava sa zapisnicima svjedoka, a u četvrtom dijelu objavili smo nekoliko svjedočanstava koje je prikupio hrvatski svećenik Krunoslav Draganović u Italiji krajem 1940-ih i početkom 1950-ih godina. Riječ je dakle o izvornom arhivskom gradivu, koje objavljujemo u originalu sa svim pravopisnim i gramatičkim pogreškama, bez ikakvih intervencija ili interpretacija upravo s ciljem izbjegavanja nekakvog subjektivnog tumačenja.
Dokumenti prezentirani u toj zbirci tek su veoma mali dio dokumenata prikupljenih za područje Like iako čine znatan doprinos istraživanju suvremene hrvatske povijesti. Nadamo se da će ova knjiga pomoći obiteljima stradalnika da doznaju nešto više o sudbinama svojih bližnjih, a povjesničarima olakšati rad na istraživanju ovih tema. **(D.J.)** ■

Laž kojom je zanijekano stradanje hrvatskih vojnika i civila u logoru Jasenovac, snažnija je od bilo kojega dokumenta, pa čak i onog koji potpisuje Udba.